

ประสิทธิผลการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทย

The Effectiveness of Populism Policy Implementation in the Thai Rural Society

ประกาศ มั่นตะสูตร*

บทคัดย่อ

ดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 1) เพื่อศึกษาประสิทธิผลของการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมไทย 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทย 3) เพื่อเสนอแนะให้มีการปรับปรุงปัจจัยที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อประสิทธิผลการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทย การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมวิธีทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงปริมาณ ดำเนินการโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน ขนาดของกลุ่มตัวอย่างคำนวณจากสูตร ทาโร ยามาเน ที่ระดับความคลาดเคลื่อน 0.5 สุ่มแบบหลายขั้นตอน จากกำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ในทุกภาคของประเทศไทยโดยสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงภาคละ 1 จังหวัดรวม 4 ภาค และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ สำหรับวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการโดยใช้เครื่องมือคือการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 12 คน ที่เลือกแบบเจาะจงจากนักวิชาการและข้าราชการระดับสูง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการอุปมานวิเคราะห์และการตีความ

ผลการศึกษาพบว่า 1) ประสิทธิผลของการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมไทยได้รับความพึงพอใจจากประชาชนในสังคมชนบทเป็นอย่างมาก เนื่องจากโครงการต่างๆ ของนโยบายประชานิยมตรงกับความต้องการของประชาชน ซึ่งประชาชนส่วนมากที่ทำการศึกษาระดับอาชีวรับจ้างซึ่งมีรายได้ไม่มากนัก เมื่อประชาชนมีความพึงพอใจมีความรู้สึกว่าได้รับการดูแลจากภาครัฐรายได้เพิ่มขึ้น เกิดปรากฏการณ์ตอบสนองต่อนโยบายประชานิยมอย่างล้นหลาม ซึ่งจริงๆ แล้วทางฝั่งรัฐบาลทั้ง 6 รัฐบาลที่ทำการศึกษานั้นหวังเพื่อแย่งชิงคะแนนเสียง ยึดฐานที่มั่นของหัวคะแนนโดยเอาตัวนโยบายประชานิยมมาสนับสนุน มีวัตถุประสงค์สุดท้ายเพื่อได้คะแนนเลือกตั้ง โดยไม่คำนึงถึงผลระยะยาวของผลพลอยได้จากนโยบายประชานิยมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลของการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทยนั้น เกิดจากนโยบายประชานิยมเข้าถึงประชาชนกลุ่มคนรากหญ้า ซึ่งเป็นผู้มีรายได้ต่ำกว่ามาตรฐาน รัฐบาลจึงใช้นโยบายประชานิยมในโครงการต่างๆ สร้างแรงจูงใจ จึงทำให้มีกลุ่มคนได้รับผลประโยชน์อย่างชัดเจน ยิ่งเมื่อรัฐบาลปฏิบัติได้

*นักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์

ตามคำมั่นสัญญา ทำให้ประชาชนมีความนิยมชมชอบรัฐบาลเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจที่ประชาชนระดับรากหญ้าถูกเอารัดเอาเปรียบมาโดยตลอดซึ่งเขาคิดว่าควรได้รับการดูแล ทำให้มีความรู้สึกที่ดีต่อรัฐบาลและต้องการให้รัฐบาลจัดโครงการเกี่ยวกับประชานิยมเพิ่มขึ้นและอย่างต่อเนื่อง

3) ข้อเสนอแนะให้มีการปรับปรุงปัจจัยที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อประสิทธิผลของการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทย ควรดำเนินการเกี่ยวกับการลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน พร้อมทั้งการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมในสังคมไทย รวมถึงการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติควรมีความโปร่งใสปราศจากการคอร์รัปชัน โกงกิน ในโครงการต่างๆ ที่รุนแรงขึ้นเรื่อยๆ พร้อมกันนี้ต้องดำเนินการพัฒนาสังคม

ชนบทอย่างเร่งด่วนทางด้านการศึกษา การเข้าถึงข่าวสารที่ถูกต้องอย่างเป็นธรรม ทำการพัฒนาในแนวทางที่มั่นคงไม่ควรนำนโยบายประชานิยมไปยึดใ้มีมือประชาชนเพียงอย่างเดียวต้องให้เขาเหล่านั้นพึ่งพาตนเองได้ด้วยตัวเอง พร้อมทั้งนำเอาการบริหารจัดการที่ทันสมัยมาให้ความรู้กับประชาชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถคิดเองทำเอง ไม่รอความช่วยเหลือจากรัฐบาลเท่านั้น มีการให้บริการทางการเงินครบวงจรและเป็นธรรม เนื่องจากระบบการเงินของประชาชนเป็นความต้องการระดับแรก ควรทำการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความเสมอหรือเท่าเทียม รัฐบาลต้องไม่จับประชาชนเป็นตัวประกันด้วยนโยบายประชานิยมเพื่อความนิยมทางการเมืองเพียงอย่างเดียว เพราะรัฐบาลไม่สามารถหาเงินมาใช้จ่ายกับนโยบายประชานิยมได้ตลอดเวลา เมื่อถึงวันนั้นรัฐบาลและประชาชนก็จะอยู่กันไม่ได้จะทำให้เกิดความเดือดร้อนกันทั่วทุกหัวระแหง จะนำมาซึ่ง

ความล่มสลายของประเทศอันไม่สามารถจะกลับคืนมาดังเดิมได้โดยง่าย

คำสำคัญ : ประสิทธิภาพ/นโยบายประชานิยม/สังคมชนบทไทย

Abstract

The purposes of this research were to 1) study the effectiveness of populism policy implementation in the Thai society, 2) study the factors influencing the effectiveness of populism policy implementation in the Thai rural society, and 3) recommend improvement of the factors directly influencing the effectiveness of populism policy implementation in the Thai rural society.

The approach of this research was mixed methods of quantitative and qualitative research. The quantitative research was conducted by questionnaire from the samples of 400 respondents. The sample size was derived from Taro Yamane's formula at error level of .05. The samples were selected from sub-district Headman and village Headman in the rural area of all regions. The key data were analyzed based on the 12 respondents specifically from the academics and high ranking government officials by using percentage, standard deviation and multiple regression analysis. The data were analyzed induction and interpretation.

The results of the study revealed that for 1) the effectiveness of populism policy implementation in the Thai society, the people in the rural society were greatly satisfied since various projects of populism policy could meet the people's requirements. The study showed that most of the subjects in this study had their occupations as employees who earned low income. When the people had satisfaction, they would feel that government sectors paid particular attention to them. When their income increased, there would be some phenomenon excessively responding to populism policy. Finally, the objective was to get election votes not considering long-term effects of the by-products of populism policy which may arise in the future.

2) the factors influencing the effectiveness of populism policy implementation in the Thai rural society, they were from populism policy appreciating grass-root people who earned substandard income. Consequently, government utilized populism policy in various projects in order to increase motivation. It was obvious that many people gained a lot of benefits. The more the government could follow their promises, the more people admired them so much. Particularly in the economic aspect, grass-root people were always taken advantages. However, they considered the government should take care of them. It made the people have good feeling to the

government and want the government to have populism projects increasingly and continuously.

3) For the recommendation in order to improve the factors directly influencing the effectiveness of populism policy implementation in the Thai rural society, reduction of the gaps between the rich and the poor as well as reduction of the social differences in Thai society should be taken actions. The urgent development of rural society in the educational aspect must be managed. The information access should be accurate and fair, and trend development should be stable. Populism policy should not be only stuffed in people's hands; never the less, people must depend on themselves. Moreover, since the government cannot earn any money to be spent on populist policy everlastingly, the government and people cannot coexist when that day arrives. It's going to cause troubles everywhere and bring about the collapse of the country which it cannot be easily returned as before.

Keywords: The Effectiveness/Populism Policy/Thai Rural Society

บทนำ

นโยบายสาธารณะเป็นเสมือนกลไกหลักสำคัญ ในการดำเนินนโยบายของรัฐบาลและหน่วยงานภาครัฐทุกแห่ง ด้วยเหตุที่นโยบายเป็นกิจกรรมต่างๆ ที่รัฐบาลจัดทำขึ้นหรือแผนงานหรือโครงการหรือแนวทางปฏิบัติที่รัฐบาลหรือหน่วยงาน

ของรัฐได้กำหนดขึ้น เพื่อเจตนาในการแก้ไขปัญหา ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว (วรเดช จันทรสอน, 2552) นโยบายประชานิยม (Populism) มีแนวคิดใกล้เคียงกับลัทธิประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ของเจเรมี เบนแธม (Jeremy Bentham) ซึ่งเป็นนักปราชญ์ชาวอังกฤษ ช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ที่อ้างว่ารัฐบาลจะต้องจัดสิ่งที่ดีให้กับประชาชนมากที่สุด ประชาชนจะต้องรับฟังและรับในสิ่งที่รัฐบาลจัดให้กับประชาชนเท่านั้น ซึ่งความเป็นจริงในหลักความยุติธรรม ประชาชนทุกคนต้องมีสิทธิเท่าเทียมกัน รัฐบาลไม่ควรจัดสิ่งใดใดให้กับบุคคลหรือประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไม่ได้ เพราะอาจเป็นเหตุให้เกิดอิทธิพลกับกลุ่มของผู้ปกครองได้

นโยบายประชานิยมได้นำมาใช้อย่างแท้จริง สมัยพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ในปี 2544 ผ่านนโยบายที่ใช้ในการบริหารจัดการให้เงินและผลประโยชน์จากรัฐบาลในรูปแบบต่างๆ ไปถึงมือชาวบ้านอย่างจับต้องได้ เช่น นโยบาย 30 บาท รักษาทุกโรค กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ซึ่งสร้างคะแนนนิยมกับชาวบ้านอย่างท่วมท้น จนได้รับเลือกเข้ามาให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ต่ออีกเป็นสมัยที่ 2 ที่ยังคงดำเนินนโยบายประชานิยมหลายรูปแบบอย่างต่อเนื่อง โดยคณะกรรมการจัดทำรายงานแสดงผลการดำเนินการของคณะรัฐมนตรี ตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ สมัยรัฐบาลพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ได้จัดทำรายงานแสดงผลผลงานด้านเศรษฐกิจนับเป็นจุดขายสำคัญของรัฐบาล ที่สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนได้มาก เพราะเชื่อว่าความสามารถในการบริหารในภาคเอกชนที่ พันตำรวจโท ทักษิณประสบความสำเร็จมาแล้วจะถูกนำมาใช้ในการบริหารเศรษฐกิจของประเทศให้รุ่งเรือง ซึ่งรัฐบาลได้สร้างความเปลี่ยนแปลงในนโยบายเศรษฐกิจอย่างมาก โดยได้กำหนดให้การกระตุ้นเศรษฐกิจเป็นนโยบาย

เร่งด่วนที่ได้ดำเนินการหลายมาตรการไปพร้อมกัน เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศไทยฟื้นคืนจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540

ต่อมาพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 24 ของประเทศไทยภายหลังโดยการแต่งตั้งจากพล.อ.สนธิ บุญยรัตกลินหัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ โดยยังมีการสืบทอดนโยบายประชานิยม เช่น ยกเลิกโครงการ 30 บาท รักษาทุกโรค เปลี่ยนเป็น รักษาฟรีทุกโรค และให้คนไทยห่างไกลจากโรค เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2551 สภาผู้แทนราษฎรมีมติเห็นชอบ ให้นายสมคิด สุนทรเวช เป็นนายกรัฐมนตรี คนที่ 25 ของประเทศไทย โดยมี นายยงยุทธ์ ดิยะไพรัช ประธานสภาผู้แทนราษฎร เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ มีนโยบาย เช่น เสนอนโยบายการผันแม่น้ำโขงผ่านอุโมงค์ โดยการสร้างใช้หัวเจาะกระสุนกันน้ำซึมเข้า ซึ่งเป็นเทคโนโลยีเจาะอุโมงค์แบบรถไฟใต้ดิน คาดว่าปริมาณแม่น้ำโขงจะไหลผ่านอุโมงค์นี้ และแจกจ่ายไปตามโครงข่ายลำน้ำอื่นๆ เป็นการเพิ่มปริมาณน้ำต้นทุนเพื่อการเกษตรและการอุปโภคในภาคอีสาน ภายใต้ความเชื่อที่ว่า “ถ้าอีสานมีน้ำ อีสานหายจน มีการรื้อฟื้นนำโครงการเมกะโปรเจกต์ที่รัฐบาลทักษิณทำไว้กลับมาใช้อีกครั้ง มาตรการ 6 มาตรการ 6 เดือน ช่วยคนจน ซึ่งเป็นหนึ่งในนโยบายประชานิยม ในเวลาต่อมา นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ได้รับการเลือกจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 26 ของประเทศไทย มีนโยบายทั่วไป เช่น เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ สร้างกลไกในการบริหารจัดการความเสี่ยง ที่เกิดจากวิกฤติการเงินของโลก ที่ส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายเงินทุน ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ต่อมานายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ

เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 27 ของไทย ดำรงตำแหน่งระหว่างวันที่ ต่อเนื่องกัน ได้แก่ 1) การแปรความหมายของนโยบาย 2) การรวบรวมทรัพยากรเพื่อปฏิบัติตามนโยบาย 3) การวางแผนเพื่อปฏิบัติตามนโยบาย (เป็นการแปลงนโยบายให้อยู่ในรูปของโครงการหรือแผนปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน 4) การเตรียมการเพื่อนำนโยบายไปปฏิบัติเช่นการจัดองค์การการพัฒนาองค์การ (ทวีป ศิริวิศมี 2545) การนำนโยบายไปปฏิบัติจึงหมายถึง การแปลงวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในนโยบาย ซึ่งอาจเป็นกฎหมาย หรือคำสั่งของรัฐบาล หรือคณะรัฐมนตรีให้เป็นแนวทาง/แผนงาน/โครงการ กิจกรรมที่เป็นรูปธรรมประกอบด้วย การจัดหาทรัพยากรต่างๆ เพื่อดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ การวางแผนโครงการเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ที่กำหนด การออกแบบองค์การและการดำเนินงานให้เป็นไปตามแนวทางการดำเนินงานโครงการที่กำหนดไว้ (มยุรี อนุมานราชชน 2547)

การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติเป็นขั้นที่มีความสำคัญมากที่สุด นโยบายสาธารณะก็คือแผนกระดาษ จะเป็นความจริงได้ก็ต่อเมื่อการนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในขั้นนี้จึงเป็นขั้นที่นักบริหารรัฐกิจสนใจเป็นพิเศษ เพราะเป็นงานที่อยู่ในความรับผิดชอบโดยตรงโดยปกติ การนำนโยบายสาธารณะไปสู่การปฏิบัติจะเริ่มด้วยการเปลี่ยนแปลงนโยบายสาธารณะมาเป็นแผนงาน (programs) และแผนงานเหล่านี้จะมีโครงการ (project) หลาย ๆ โครงการมารองรับ และแต่ละโครงการจะมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ (performance) (อุทัย เลหาวิเชียร 2550)

การนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นกระบวนการหลังจากที่กฎหมายผ่านสภา หรือนโยบายได้รับการอนุมัติ เป็นกิจกรรมของการนำนโยบายที่อยู่ในรูปของกฎหมาย นโยบาย ระเบียบ คำสั่ง หรือ

รูปแบบอื่น ๆ ไปปฏิบัติ (เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ 2551)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประสิทธิผลของการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลของการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทย
3. เพื่อเสนอแนะให้มีการปรับปรุงปัจจัยที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อประสิทธิผลของการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบการวิจัยผสมผสาน ทั้งเชิงปริมาณ (Quantitative Research) กับเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้ยุทธศาสตร์การวิจัยเชิงสำรวจ และการศึกษาจากบทความการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ เนื่องจากการมุ่งเน้นให้ความสำคัญของการแสวงหาความรู้ ความจริง โดยยึดถือกรอบแนวคิดหรือทฤษฎี (Conceptual/Theoretical Framework) เป็นฐานรองรับเริ่มต้นก่อน จากนั้นทำการตั้งสมมติฐานขึ้นมาตามกรอบแนวคิด ทฤษฎีนั้น แล้วจึงแสวงหาข้อเท็จจริงหรือข้อมูลเชิงประจักษ์ในรูปตัวเลขสำหรับนำไปทดสอบสมมติฐานยืนยันความถูกต้องของทฤษฎีดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยขอเสนอระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) ดังนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าโดยการเก็บข้อมูลจากการศึกษาจากนโยบายประชานิยมรัฐบาล 6 รัฐบาล ตั้งแต่ พ.ศ. 2544-พ.ศ. 2555 แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ศึกษาเอกสารนโยบายในแต่ละรัฐบาลที่เป็นส่วนงานกำหนดนโยบาย ศึกษาบทความประชานิยม บทความกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง บทความเรียนฟรี 15 ปี บทความ 30 บาทรักษา

- ทุกโรคและบทความจำเป็นข่าว 2) สัมภาษณ์
นักวิชาการและข้าราชการ จำนวน 12 คน
3) แบบสอบถาม จำนวน 1,000 ชุด

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง ประสิทธิผลการนำ
นโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทย
ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากผู้ตอบแบบสอบถาม
จำนวน 400 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือใน
การวิจัย ซึ่งครอบคลุมข้อมูลเกี่ยวกับ ข้อมูลส่วน
บุคคลและข้อมูลเกี่ยวกับประสิทธิผลการนำนโยบาย
ประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทย สรุปผล
การวิจัยและอภิปรายผลได้ดังนี้

จากผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษา
ประสิทธิผลของการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติ
ในสังคมไทยพบว่า ระดับความพึงพอใจของ
ประชาชนต่อนโยบายประชานิยมโดยรวม อยู่ใน
ระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า มีระดับ
ความพึงพอใจต่อนโยบายประชานิยมโครงการ 30
บาทรักษาทุกโรค อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา มี
ระดับความพึงพอใจต่อนโยบายประชานิยมโครงการ
เรียนฟรี 15 ปี อยู่ในระดับมาก มีระดับความพึง
พอใจต่อนโยบายประชานิยมโครงการกองทุน
หมู่บ้านละ 1 ล้านบาท อยู่ในระดับมาก และมีระดับ
ความพึงพอใจต่อนโยบายประชานิยมโครงการรับ
จำเป็นข่าว อยู่ในระดับมาก จากผลการวิจัยพบว่ามี
ความแตกต่างจากการวิจัยของอุณโณและชลิตา
บัณฑูวงศ์ (2548) ได้วิจัยเรื่องผลกระทบทาง
วัฒนธรรมของนโยบายประชานิยมต่อชุมชนท้องถิ่น
โครงการวิจัยการปรับตัวของชุมชน ท้องถิ่น ต่อ
นโยบายประชานิยม การศึกษาพบว่า ชุมชนท้อง
ถิ่นจำนวนหนึ่งพยายามปรับใช้ชุดโครงการกระตุ้น
เศรษฐกิจระดับรากหญ้าและสวัสดิการรักษายาบาล
โดยเฉพาะโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

ในหลายลักษณะตามปัญหาและความต้องการของ
แต่ละแห่ง มีหลายกรณีที่มีความสมเหตุสมผลตาม
เงื่อนไขของพื้นที่มากกว่าจะเป็นความล้มเหลว
พิจารณาตามหลักเกณฑ์ของชุดโครงการอย่าง
เคร่งครัด อาทิการจัดสรรกำไรจากดอกเบี่ยเงินกู้ให้
กับสาธารณะประโยชน์หรือชุมชน การกำหนดความ
หมายดอกเบี่ยเงินกู้เป็นเงินค่าบำรุง โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งคือการทำสมาชิกแต่ละรายจ่ายเงินให้กับกลุ่ม
ซึ่งขัดกับระเบียบของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง
ที่ไม่อนุญาตให้กลุ่มกู้ยืม อย่างไรก็ดี การพยายาม
ปรับใช้โครงการกองทุนหมู่บ้านในลักษณะต่างๆ
ข้างต้นสามารถกระทำได้ค่อนข้างจำกัด ส่วนหนึ่ง
เป็นเพราะระเบียบกองทุนหมู่บ้าน ที่กำหนด
แนวทางและวิธีปฏิบัติไว้ค่อนข้างเคร่งครัด และคณะ
กรรมการกองทุนหมู่บ้านตามกรณีศึกษาส่วนใหญ่
มักปฏิบัติตาม นอกจากนี้ในส่วนการให้สมาชิกกู้ยืม
ให้กับกลุ่มประสบปัญหาในแง่ที่ว่าสมาชิกจำนวน
หนึ่งต้องการใช้สิทธิในการกู้เงินให้กับตนเอง ทั้งนี้
ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงจากการดำเนินชุด
โครงการกระตุ้นเศรษฐกิจระดับรากหญ้าและ
สวัสดิการรักษายาบาลในพื้นที่กรณีศึกษา
ส่วนใหญ่มีแนวโน้มในทางลบมากกว่าบวก กรณี
โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง สมาชิก
จำนวนมากนำเงินกู้ไปใช้จ่ายในการอุปโภคและ
บริโภคในครัวเรือนมากกว่ากิจกรรมการผลิตที่ก่อให้เกิด
รายได้และอาศัยการกู้ยืมจากแหล่งเงินกู้ต่างๆ
เพื่อนำเงินมาชำระคืนเมื่อครบกำหนด สมาชิกเหล่านี
จึงมีหนี้สินเพิ่มขึ้นและไม่มีแนวโน้มจะหลุดพ้นได้
นอกจากนี้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในพื้นที่
เขต 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ยุติการดำเนินการไป
แล้วเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะประสบ
ปัญหาสมาชิกไม่นำเงินมาชำระคืน ขณะที่กองทุน
หมู่บ้านและชุมชนเมืองกรณีศึกษาอื่นๆ แม้ยังไม่
ประสบปัญหาสมาชิกไม่นำเงินมาชำระคืน ทว่า

บางแห่งมีแนวโน้มที่จะประสบปัญหาดังกล่าวในอนาคต เช่นเดียวกับโครงการพักชำระหนี้และลดภาระหนี้แก่เกษตรกรรายย่อย เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่ยังประสบปัญหานี้สินเช่นเดิมหรือรุนแรงขึ้นหลังโครงการสิ้นสุดลง เพราะไม่ได้นำเงินส่วนที่ไม่ต้องชำระคืนไปใช้สำหรับฟื้นฟูอาชีพและปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตตามวัตถุประสงค์โครงการ ขณะที่ในส่วนของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ นอกจากมีกลุ่มกิจกรรมในพื้นที่จำนวนน้อยมากที่เข้าร่วมโครงการ อุปสงค์สินค้าที่เพิ่มขึ้นจากงานมหกรรมแสดงและจำหน่ายสินค้าภายใต้โครงการไม่มีประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วมมากนัก เพราะกลุ่มไม่สามารถผลิตสินค้าตอบสนองความต้องการได้ ส่วนโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคส่งผลกระทบในแง่บวกมากกว่าลบ เพราะแม้ว่าโครงการโครงการจะมีความเชื่อมโยงกับกิจกรรมสวัสดิการรักษายาบาลของกลุ่มกิจกรรมในพื้นที่ แต่ก็เกินไปในลักษณะหนุนเสริมให้สมาชิกในพื้นที่มีระบบประกันสุขภาพที่มั่นคงขึ้น นอกจากนี้แม้สมาชิกจำนวนหนึ่งมีประสบการณ์ที่เลวร้ายจากการใช้สิทธิภายใต้โครงการ พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ต้องการให้โครงการได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นมากกว่าจะล้มเลิก โดยเฉพาะในส่วนของคุณภาพของการรักษายาบาล ยา และการให้บริการ ซึ่งพวกเขาเห็นว่าควรได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นทัดเทียมกับการรักษายาบาลประเภทอื่น โดยเฉพาะของข้าราชการหรือมิฉะนั้นก็ให้มีสิทธิการรักษายาบาลประเภทเดียว เพื่อว่าทุกคนจะได้เข้าถึงหรือได้รับการรักษายาบาลที่เท่าเทียมกัน

จากการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 1 วัตถุประสงค์ที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทย พบว่าตัวแปรด้านความคิดเห็นต่อวัตถุประสงค์ของนโยบายประชานิยมด้านการนำนโยบายประชานิยม

ไปปฏิบัติ และด้านความร่วมมือของผู้เข้าร่วมโครงการพบว่า ตัวแปรทั้ง 3 ด้าน สามารถใช้ในการพยากรณ์ประสิทธิผลการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทยในด้านต่างๆได้ ไม่ว่าจะในด้านความพึงพอใจ ด้านประโยชน์ของนโยบายประชานิยม ด้านพนักงาน ผู้ปฏิบัติงาน มีความพึงพอใจในหน้าที่ที่ได้รับ และด้านการบรรลุวัตถุประสงค์ของนโยบายประชานิยมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จากผลการวิจัยยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Walter Williams (1982) เป็นนักวิชาการคนหนึ่งที่พูดถึงการศึกษาการนำนโยบายไปปฏิบัติว่า เป็นการศึกษาว่าองค์การหนึ่งสามารถใช้คนกับวัตถุดิบภายในหน่วยงานและสามารถกระตุ้นให้พวกเขาทำงานตามวัตถุประสงค์ขององค์การนั้นหรือไม่ เป็นการตรวจสอบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการทำให้วัตถุประสงค์ของนโยบายเป็นจริงหรือไม่จริง เป็นการตอบคำถามว่าทำไมการปฏิบัติงานของโครงการจึงเกิดขึ้นตามที่มองเห็น และแนวคิดของMazmanian&Sabatier (1983) การนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นเหตุการณ์และเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นหลังจากได้กำหนดแนวทางการดำเนินงาน ซึ่งรวมทั้งความพยายามที่จะจัดการทำให้เกิดผลกระทบ ต่อประชาชนและเหตุการณ์นิยามดังกล่าวนี้ไม่เพียงแต่จะรวบรวมเอาพฤติกรรมของผู้บริหารเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงข่ายของแรงต่างๆ ในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลที่เกี่ยวข้องและกระทบต่อแผนงาน

จากการทดสอบสมมติฐานที่ 2 ประสิทธิภาพการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทยสามารถสร้างความพึงพอใจให้กับประชาชนในสังคมชนบทไทย พบว่า ตัวแปรประสิทธิผลการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทยสามารถสร้างความพึงพอใจของประชาชนในสังคม

ชนบทไทยได้ถึงร้อยละ 46.5 (Adjusted R Square = 0.465) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีสมการคะแนนมาตรฐาน $\hat{Y} = 0.682 * (c3)$ ซึ่งจากการวิจัยดังกล่าวพบว่าสอดคล้องกับในการวิจัยของวัลย์พร รัตนเศรษฐ (2553) ในเรื่องการประเมินนโยบายสาธารณะด้วยความสุข พบว่า 1) ความสุขมีได้หลายความหมายและหลายระดับขึ้นอยู่กับ การตีความของแต่ละบุคคล ตามแต่ละบริบท สังคม วัฒนธรรม 2) ความสุขกับนโยบายสาธารณะมีความสัมพันธ์เชิงมโนทัศน์ 3) สามารถวัดความสุขที่เป็นการประเมินนโยบายด้วยความสุขได้ ความรู้ที่ ได้ทั้งสามเรื่องนี้ สามารถนำไปเป็นพื้นฐานทาง ความคิดทางการวิจัยเชิงสำรวจเพื่อประเมินนโยบาย โดยการเปรียบเทียบนโยบายสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนโยบายประชานิยม คือ นโยบายกองทุน หมู่บ้าน นโยบายสามสิบบาทรักษาทุกโรค นโยบาย พักหนี้เกษตรกร กลุ่มนโยบายตามแนวปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง และกลุ่มนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน พบว่าประชากรกลุ่มตัวอย่าง ให้การยอมรับทุกนโยบายและมีความสุขกับนโยบาย โดยนโยบายที่มีความสุขมากที่สุดเป็นกลุ่มนโยบาย แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ยังพบว่า ในกลุ่มจังหวัดที่มีเศรษฐกิจสูง กลุ่มจังหวัดที่มี เศรษฐกิจปานกลาง และกลุ่มจังหวัดที่มีเศรษฐกิจต่ำ กว่าปานกลาง ปรากฏว่าทุกกลุ่มจังหวัดมีความสุข ในทุกนโยบายไม่แตกต่างกันนัก แต่กลุ่มจังหวัดที่มี เศรษฐกิจสูงและกลุ่มจังหวัดที่มีเศรษฐกิจต่ำกว่า ปานกลางมีความสุขมากกับนโยบายตามแนว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และนอกเหนือจากนี้ ผลการวิจัยยังมีความสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ธฤทธิ์ ดอกไธสง (2554) เกี่ยวกับการประเมิน ประสิทธิภาพของนโยบายประชานิยมในการพัฒนา ระดับท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาและจังหวัด เพชรบูรณ์ พบว่า 1) ประชาชนเลือกนโยบายประชา

นิยมโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค และโครงการ กองทุนหมู่บ้านละ 1 ล้านบาทจากนโยบายของ นายกรัฐมนตรี พันตำรวจโท.ทักษิณ ชินวัตร และ เลือกนโยบายโครงการเศรษฐกิจพอเพียงและ โครงการอยู่ดีมีสุข จากนโยบายของนายกรัฐมนตรี พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ และเลือกโครงการเบี้ย ยิงชีพผู้สูงอายุ 500 บาท และโครงการเรียนฟรี 15 ปี ของนายกรัฐมนตรีอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ 2) กระบวนการบริหารจัดการนโยบายประชานิยม ในสมัยนายกรัฐมนตรีพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ได้มีการมอบอำนาจให้คณะกรรมการบริหาร โครงการต่างๆ บริหารจัดการด้วยตัวเองโดยผ่านงบประมาณด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ตรงไปยัง กรรมการหมู่บ้าน ส่วนรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ และนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะได้มีการ จัดสรรโครงการและผ่านงบประมาณภายใต้การ กำกับควบคุมตามระบบราชการ 3) ประสิทธิภาพของ นโยบายประชานิยมในการพัฒนาระดับท้องถิ่นพบว่าประชาชนมีความต้องการนโยบายจากรัฐบาล นายกรัฐมนตรี พันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร มาเป็นอันดับแรกและรองลงมาเป็นนโยบายของ นายกรัฐมนตรีพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ และอันดับ สุดท้ายเป็นนโยบายของนายกรัฐมนตรีอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ผลการวิจัยยังพบเพิ่มเติมว่า ประชาชนให้การ ยอมรับนโยบายประชานิยมของทุกรัฐบาล ดูได้จาก กรณีผลการยอมรับในการบริหารโครงการของ รัฐบาลทุกรัฐบาล และผลการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ประชาชนได้ให้การยอมรับและสนับสนุนการนำ นโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในระดับสูงใน ทุกรัฐบาลที่เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งเกิดจากการนำ นโยบายไปปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขระยะเวลาของ แต่ละรัฐบาล นอกจากนี้นโยบายประชานิยมที่ ประชาชนต้องการให้เน้นเป็นพิเศษในพื้นที่ศึกษา พบว่า ประชาชนต้องการให้รัฐบาลปราบปราม

ยาเสพติดและพัฒนาโรงเรียนให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้นมากที่สุด รองลงมาคือต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือประชาชนที่ด้อยโอกาส กำจัดการทุจริตในทุกกระดับ และต้องการให้รัฐบาลบริหารจัดการหน่วยใต้ดินให้ถูกกฎหมายตามลำดับ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัย

จากผลการศึกษา ประสิทธิภาพการนำนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติในสังคมชนบทไทย ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อเสนอแนะแนวทางไว้ดังนี้

การเมืองในประเทศไทยในระบบประชาธิปไตย เราให้ความสำคัญในการเลือกตั้งเป็นอย่างมาก นโยบายประชานิยมจึงมีบทบาทมาก ที่จะทำให้พรรคการเมืองได้รับเลือกตั้ง ซึ่งในสิบปีที่ผ่านมา นโยบายที่สัญญาว่าจะให้ก็คือนโยบายประชานิยม สามารถเห็นผลในระยะสั้นเรียกว่าการตลาดทางการเมือง แต่ที่จริงแล้วนโยบายประชานิยมในแต่ละโครงการทำให้เกิดภาระของงบประมาณ มีการบริโภคที่เกินพอดี มีหนี้สินครัวเรือนเพิ่มขึ้น หลายโครงการของนโยบายสร้างภาระทางการเงิน การคลัง รัฐมีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น มีต้นทุนที่สูงขึ้น ทำให้ประเทศเสียโอกาสของประเทศ มีผลกระทบคือรัฐไม่มีงบประมาณไปบริหารจัดการเรื่องสำคัญๆ ของประเทศในระยะยาวได้ ทำให้รัฐและประชาชนเสียโอกาสทางการแข่งขัน เช่น โครงการรับจำนำข้าวทุกเม็ด ได้สร้างความเสียหายอย่างมหาศาลทั้งภาคเกษตรกรและงบประมาณของประเทศ โอกาสทางการแข่งขันของนักธุรกิจผู้ค้าข้าว โดยเฉพาะประเทศไทยเป็นผู้เสียแชมป์ในการค้าข้าวในระดับโลก จะเห็นได้ว่านโยบายประชานิยมเป็นนโยบายที่สร้างภาระ หยุดไม่คอยได้ เพราะความนิยมจะลดลง เมื่อภาครัฐมีงบประมาณจำกัด แต่บรรดานักการเมืองเร่งนำเสนอ นโยบาย

ประชานิยม เมื่อไม่มีทางเลือกรัฐบาลจำเป็นต้องจัดเก็บภาษีเพิ่มขึ้นจะได้ทันกับรายจ่าย กล่าวได้ว่านโยบายประชานิยมไม่เหมาะสมกับประเทศไทย และไม่ควรถูกใช้ในประเทศไทย ดังนั้นทางออกจากกับดักของนโยบายประชานิยมที่ดีที่สุดก็คือ ต้องทำให้ประชาชนเล็กให้ความสำคัญกับนโยบายประชานิยมที่นับวันยิ่งไร้ความรับผิดชอบ ต้องทำให้ประชาชนสำนึกถึงผลเสียที่เกิดขึ้นกับเศรษฐกิจประเทศไทยในระยะยาว รวมถึงการเสียโอกาสของประเทศและของประชาชนเอง การที่จะทำให้ประชาชนมีความรู้ และเข้าใจในนโยบายประชานิยมต้องใช้เวลาซึ่งเป็นเรื่องยาก ผู้วิจัยจึงเสนอแนะว่า ต้องออกแบบนโยบายประชานิยมที่สร้างความสามารถในการแข่งขันลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับภาคเอกชน ผู้ดำเนินการธุรกิจบริการเกิดการแข่งขัน ที่สำคัญผู้บริโภคมีทางเลือกมากขึ้น ซึ่งปัจจุบันรัฐบาลคิดเอง ทำเอง บริหารเอง ยกตัวอย่างคือการประกันสังคม โดยให้โรงพยาบาลเอกชนเข้าร่วมโครงการแข่งขันกัน ผู้ประกันตนสามารถเลือกจะรักษาที่โรงพยาบาลใด อยู่ที่ผู้ประกันตนมีความเชื่อมั่นในโรงพยาบาลเอกชนนั้นๆ ทำให้เกิดการแข่งขันในด้านการบริการและความพึงพอใจ โรงพยาบาลเอกชนเหล่านั้นก็มีผลตอบแทนดี และเป็นที่น่าพอใจอยู่แล้วว่าโรงพยาบาลเอกชนนั้นได้รับความเชื่อมั่นมากกว่าโรงพยาบาลของรัฐ ทำให้โรงพยาบาลรัฐต้องปรับตัว เมื่อให้โรงพยาบาลเอกชนเข้าร่วมโครงการประกันสังคม ทางด้านรัฐก็ไม่ต้องสร้างโรงพยาบาลเพิ่มขึ้นอีก นอกจากนี้ต้องกดดันในด้านวินัยทางการเงิน การคลัง และการงบประมาณ ทำการปิดกั้นพรรคการเมืองที่แข่งขันกันชนโยบายประชานิยมอย่างไม่มี ความรับผิดชอบ การที่ภาครัฐต้องแบกภาระหนี้สินจากนโยบายประชานิยมในโครงการต่างๆ ควรมีการเข้มงวดในด้านกฎหมาย การเงิน การคลัง การจัดการงบประมาณ โดย

นโยบายใดที่เป็นนโยบายประชานิยม การเขียนนโยบายของพรรคการเมืองต้องสามารถแจ้งที่มาของงบประมาณว่าจะได้มาจากไหน เท่าใด มีความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาอย่างไร หากมีปัญหาใครจะเป็นผู้รับผิดชอบ ไม่ใช่คิดเอง ทำเอง บริหารเอง และเมื่อมีปัญหาที่ใช้งบประมาณของแผ่นดินซึ่งเป็นภาษีของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่ไม่ได้รับอานิสงค์จากนโยบายประชานิยมเป็นจำนวนมาก ประการสุดท้ายที่ผู้วิจัยเสนอแนะคือ ต้องปฏิรูปผู้ปฏิบัติงานซึ่งได้แก่ข้าราชการ ต้องปรับปรุงประสิทธิภาพของข้าราชการ ระบบงานราชการ กลไกการตรวจสอบ การสร้างคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาล ให้อยู่ในการปฏิบัติงานของข้าราชการอยู่ตลอดเวลา โดยต้องมีความจริงใจ สุจริต โปร่งใส ตรวจสอบได้ตลอดเวลา ที่สำคัญต้องไม่ถูกซื้อตัวให้ประโยชน์ ให้ตำแหน่งจากกระบวนการวิ่งจ้ออุบาทว์ที่จะกระทำทุจริตต่อชาติบ้านเมือง ที่สำคัญต้องพยายามรักษาข้าราชการที่ดี มีความเก่ง ซื่อสัตย์ ขยันหมั่นเพียร ให้มีขวัญและกำลังใจที่ดีไว้ได้ในระยะยาวเพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ทำงานแสดงฝีมือได้อย่างเต็มความสามารถและได้รับผลจากการกระทำของข้าราชการเหล่านั้นด้วย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ควรมีการศึกษาวิจัยถึงการบริหารจัดการนโยบายประชานิยมไปปฏิบัติให้เหมาะสมปราศจากการฉ้อราษฎร์บังหลวง โดยให้ผลประโยชน์ตกไปอยู่กับประชาชนอย่างแท้จริง
2. ควรมีการศึกษาวิจัยว่า นโยบายประชานิยมต้องทำการบูรณาการอย่างไรจึงจะให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้อย่างเข้มแข็งในการสร้างความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจ ในการสร้างความมั่นใจให้สังคมไทยสามารถก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคงมีเสถียรภาพอย่างยั่งยืน
3. ควรมีการศึกษาวิจัยว่านโยบายประชานิยมทำให้เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองอย่างไร
4. ควรมีการศึกษาวิจัยว่านโยบายประชานิยมมีความสัมพันธ์กับระบบทุนนิยมอย่างไร
5. ควรมีความศึกษาวิจัยว่านโยบายประชานิยมได้เปลี่ยนรูปแบบของวิถีชีวิตของสังคมไทยจากความพอเพียง วิถีชีวิตเรียบง่าย ถ้อยทีถ้อยอาศัย กลับกลายเป็นชีวิตที่ไม่รู้จักพอเพียง ได้มาในสิ่งทีนโยบายประชานิยมมอบให้ เพียงเพื่อให้อยู่อย่างสุขสบายโดยรับเอาแนวคิดบริโภคนิยมมาใช้ในการดำรงชีวิต
6. ควรมีการศึกษาวิจัยว่านโยบายประชานิยมเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการทุจริตคอร์รัปชันอย่างไร และการตรวจสอบการทุจริตควรมีความเข้มข้นในระดับใด

บรรณานุกรม

- มยุรี อนุมานราชธน. (2547). **นโยบายสาธารณะ แนวคิด กระบวนการ และการวิเคราะห์**. เชียงใหม่: คะนิงนิจ.
- เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ. (2551). **การนำนโยบายไปปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: บพิธ.
- วรเดช จันทรศร. (2552). **ทฤษฎี การนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: สหายบล็อกและการพิมพ์.
- วลัยพร รัตนเศรษฐ. (2553). **การประเมินนโยบายสาธารณะด้วยความสุข**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศุภชัย ยาวะประภาษ. (2544). **นโยบายสาธารณะ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์.(2540). **ภาวะผู้นำในการประมวลสาระทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษาหน่วยที่ 5-8**.นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- อุทัย เลาหวิเชียร. (2550). **รัฐประศาสนศาสตร์: ลักษณะวิชาและมิติต่าง ๆ**. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.